

самоаналітичної діяльності, його збагачення. Саме тому аналіз становлення категорії “самоаналізу” є надто важливим щодо розв’язання завдань пов’язаних з організацією самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, яка є невід’ємною складовою її фахової підготовки.

Список використаних джерел

1. Зинченко В. П. Человек развивающийся: очерки российской психологии / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. – М. : Тривола, 1994. – 304 с.
  2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Львович Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.
  3. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические произведения в 3-х томах / Василий Александрович Сухомлинский. – М., 1979-81.
  4. Тейяр де Шарден. Феномен человека / Тейяр де Шарден. М., 1987. – 413 с.
  5. Толстой Л. Н. Педагогические сочинения / Лев Николаевич Толстой. – М., 1989. – 413 с.
  6. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии / Ирина Ивановна Чеснокова. – М. : Наука, 1977. – 143 с.
- Стаття надійшла до редакції 02.07.2010р.

УДК 37.014.15

В.Є. Бенера
докторантка,
Інститут вищої
освіти АПН України

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У НАЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ІІ ПОЛОВИНИ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розкрито законодавче забезпечення самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти України (друга половина ХІХ – початок ХХст.). Здійснено історико-педагогічний аналіз нормативно-законодавчої бази та довідниково-статистичних видань досліджуваної проблеми.

Ключові слова: нормативно-законодавча база, довідниково-статистичні видання, самостійна робота.

В статье рассмотрено законодательное обеспечение развития теории и практики самостоятельной работы студентов во II половине XIX – начале XXв. Осуществлено историко-педагогический анализ законодательной базы и справочно-статистических изданий исследуемой проблемы.

Ключевые слова: нормативно-законодательная база, справочно-статистические издания, самостоятельная работа.

The article reveals the general theoretical bases for students' self-work in the educational process in higher educational institutions of Ukraine (the 2nd half of XIX- the beginning of XXI cent.). The legislative providing of pedagogical formation of Ukraine is considered in the second half XIX – at the beginning of XXI item.

Keywords: educational process, students' self-work.

Постановка проблеми. У рамках євроінтеграційних процесів відбувається значне реформування національної системи вищої освіти, вироблення нової законодавчої бази її забезпечення. Європейський простір вищої освіти – це об’єднання різних систем із збереженням національних особливостей, культурно-освітніх традицій та історико-педагогічних надбань. Виходячи із зазначеного актуалізується вивчення вітчизняного істо-

ричного досвіду, зокрема, законодавчого забезпечення самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти II половини XIX – початку XX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні праці з теорії та історії університетської освіти (К.Авраменко, А.Булда, І.Важинський, О.Глузман, Н.Дем'яненко, М. Євтух, І.Зязюн, В.Іконніков, І.Кравченко, О.Лавріненко, М.Лещенко, В.Луговий, В.Майборода, Н.Матвійчук, О.Мещанінов, С.Нікітчина, Т.Стоян, О.Сухомлинської, Л.Хомич, О.Янкович та інші), предметом педагогічних досліджень яких є генеза вітчизняної дидактики вищої школи, системно-структурний і діяльнісний підходи сприяли аналізу педагогічних явищ в історії вищої школи України.

Для науково-дослідного поля нашого дослідження значний матеріал з розвитку вищої школи міститься в працях Р. Еймонтової, В.Змєєва, А.Іванова, М.Полякова і В.Савчука, Н.Полякової, Є.Степанович, Н.Шип, Г.Щетініної, у колективній монографії “Вища освіта в Росії: Нарис історії до 1917року”, історіях Дніпропетровського, Київського, Харківського, Одеського, Львівського, Чернівецького, Ніжинського педагогічного університетів тощо.

У центрі уваги наукових розвідок історико-педагогічного напрямку проблеми становлення вітчизняної університетської освіти, що розглядається у докторських дисертаціях: О.Глузмана (1997) (Тенденції розвитку університетської педагогічної освіти в Україні), Т. Стоян (1999) (Університетська освіта в Україні в II пол. XIXст.), Є.Писаревої (2001) (Організаційно-правові основи діяльності університетів Російської імперії другої половини XIX ст. (на матеріалах України)), О.Мещанікова (2005) (Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: теорія і методика); у кандидатській О.Нагірняка (2005) (Становлення та розвиток українознавчих досліджень у системі університетських центрів і провідних наукових організацій Наддніпрянщини України (ост. чверть XIXст.–1917р.) тощо. Однак, незважаючи на те, що істориками освіти досліджуваному періоду присвячено досить значне коло праць, проблема розвитку теорії і практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти України досліджуваного періоду не знайшла достатнього висвітлення.

Мета статті – розглянути законодавче забезпечення самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти України (друга половина XIX – початок XX ст.), здійснити історико-педагогічний аналіз нормативно-законодавчої бази та довідниково-статистичних видань досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Головні акценти стосовно історико-педагогічного підходу до розгляду проблеми у досліджуваній період визначає О.Сухомлинська, яка підкреслює: “У XIX столітті територія України була поділена між двома імперськими державами – Австро-

Угорщиною (Західноукраїнські землі – Галичина, Буковина, Закарпаття та Росією (Центральна, Південна, Східна Україна). І коли ми говоримо про розвиток шкільництва за географічним поділом, то правомірно й науково обгрунтовано говорити про певну розбіжність і відокремленість у розвитку освітніх систем, оскільки вони функціонували і несли в собі риси освітніх систем країн, до яких вони входили як складові” [12, с.55].

На початку ХІХ століття у Південно-Західному краї “зустрілися” дві навчальні реформи: польська, створена Варшавською Едукаційною Комісією, і російська, розроблена Петербурзькою Училищною Комісією. Як зазначає дослідниця вітчизняної дидактики досліджуваного періоду В.Вихрущ, особливістю нормативної діяльності уряду Російської імперії було прагнення утримувати під контролем внутрішню політику навчальних закладів різних типів, організацію навчального процесу в них, в той час, як уряд Галичини та Буковини надавав вчителю достатньо самостійності і лише нормував зміст освіти та внутрішньошкільний розпорядок [2, с.96]. Зазначимо, що обумовлені у законодавчих документах і розпорядженнях питання організації навчального процесу нормували практичну діяльність педагога. В них розглядалися дотичні до теорії навчання проблеми та питання змісту освіти і структури навчального плану. Але на відміну від західноукраїнських регіонів, у східноукраїнських землях діяли такі нормативні документи, які охоплювали всі питання навчання, по суті підміняли підручник дидактики, активно впливаючи навіть на формування її термінологічного апарату, що порушувало закономірний розвиток самої науки.

Зазначимо, що відображенням державної освітньої політики та установок офіційної педагогіки на українських землях були статuti та розпорядження. Через їх зміст уряд вноормовував життєдіяльність освітніх установ в цілому та її дидактичні проблеми. “Особливістю нормативної діяльності уряду Російської імперії було прагнення утримувати під контролем внутрішню політику навчальних закладів різних типів, організацію навчального процесу в них, в той час, як уряд Галичини та Буковини надавав вчителю достатньо самостійності і лише нормував зміст освіти та внутрішньошкільний розпорядок” [2, с.98].

Законодавчі та нормативні документи (закони, розпорядження, накази, що стосуються вищих закладів освіти досліджуваного періоду), було проаналізовано за “Сборником постановлений по Министерству народного просвещения” (СПб., 1865, 1870, 1875, 1877, 1878).

Слід відзначити, що реакційний Університетський Статут 1835 р. повністю ліквідував університетську автономію, який небезпідставно називають наступом і на вищу школу. Тому в 1858 р. Міністерством народної освіти було затверджено положення про відкриття в Київському, Харківському і Одеському навчальних округах учительських семінарій для приготування вчителів повітових і сільських училищ, а два роки потому (1860 р.)

розроблений єдиний проект такої учительської семінарії, хоча він не був реалізований. У 1860 році було розроблено “Положення про педагогічні курси” при університетах. Цього ж року вони відкриваються як одна з форм вищої педагогічної освіти [8, арк. 1].

Освітня реформа 1862-1866 рр. змістовно визначилася виходом двох основних документів: “Положення про початкові народні училища” та “Статуту гімназій і прогімназій”. Останнім запроваджувались класичні та реальні гімназії, відкриті для всіх станів. З прийняттям положення, початкові народні училища передавались губернським і повітовим училищним радам. Щодо розвитку університетів, то у пореформений період відбувається відновлення їх колишніх прав.

Цінними для нашого дослідження є узагальнення Ф. Студитського у праці “Свод замечаний на проект устава общеобразовательных учебных заведений об устройстве учительских институтов” (СПб., 1863) [11], у якій здійснено аналіз проекту Статуту про учительські інститути, обговорюється окремо кожне положення проекту Статуту і пропонується його авторський варіант. Огляд ретродокументів дозволяє виділити “Сборник мнений и замечаний о проекте городских училищ и учительских институтов” (СПб., 1870) [10], який є певним логічним продовженням узагальнень Ф. Студитського. Тут наводяться повні тексти проектів Положень про міські училища та учительські інститути.

У Статуті 1863 року було закладено раціональні основи розвитку університетів. Позитивним можна вважати появу розширеного розділу “Про інститут педагогічний”, який поглиблював завдання освіти майбутніх учителів в університетських педагогічних інститутах, особливу увагу акцентуючи на практичній підготовці. Статут Російських імператорських університетів дійсно став найбільш прогресивним щодо двох попередніх (1804 та 1835 років). Він відновлював автономію університету і університетського суду, містив положення відносно розширення наукової діяльності університету (через започаткування наукових товариств, написання студентами наукових праць, преміювання та нагородження медалями кращих з них тощо). Особлива увага в Статуті відводилась організації навчальної діяльності університету, зокрема, прийому до університету, аналізу термінів навчання, іспитів і заохочувальних заходів до навчання, обов’язків студентів тощо. У новому Статуті не знайшла відображення інформація про започаткування при університетах такої форми вищої педагогічної освіти, як педагогічні курси, хоча Положення про педагогічні курси (на базі університетів), як зазначалось нижче, було затверджене ще 1860 року.

Дослідник Б.Б. Комаровський пояснює виникнення певних термінологічних рядів появою окремих документів. Із Статутом 1864 року (“Устав гимназий и прогимназий Министерства Народного Просвещения”) пов’язувалася така дидактична термінологія: “навчальний курс”, “поділ класів на паралельні відділи”, “викладач”, “класична гімназія”, “реаль-

на гімназія”. Досягненням було те, що у 1865 р. вийшов новий проект Положення про педагогічні курси, який підтверджував їх статус як закладів вищої педагогічної освіти. У офіційних документах 70-х-80-х років закріплюються нові терміни: “загальнодержавні програми”, “закриті підготовчі класи”, “навчальні репетиції” (іспити).

У порівнянні із достатньо детальним щодо нормуванням дидактичних проблем Статутом 1828 року “Устав гімназій и прогимназій ведомства Министерства Народного Просвещения” від 18 листопада 1864 року, в основному, приділяє увагу змістові навчання: подає перелік навчальних предметів у класичних і реальних гімназіях [§39,40] із незначним розходженням (у класичних викладається ще й краснопис). Серед навчальних предметів виділяються обов'язкові, зазначені у навчальному плані [§46], а за бажанням може вивчатися одна з мов – французька або німецька (так звані нові мови), гімнастика та співи. Учням також повідомляються знання про державний устрій, громадянські та державні закони [§41]. У визначенні мети гімназійної освіти у Російській імперії вводиться нове для шкільних законів поняття – “загальна освіта, а сама мета визначається таким чином: забезпечити “загальну освіту і, разом з тим, підготовку до вступу в університет і інші вищі спеціальні училища”. Така однозначна орієнтація засвідчує статус гімназії у системі освіти як перехідного містка до вищого навчального закладу, а завдання “забезпечувати загальну освіту” дещо нівелює протиріччя між класичним та реальним напрямком, узаконеними в даному документі [§ 2].

Слід відмітити, що окремі загальнодидактичні питання унормовувалися підзаконними актами та розпорядженнями. Ці заходи дозволялося змінювати всім попечителям навчальних округів на свій розсуд. Зокрема, інструкція для міських училищ за Положенням 31 травня 1872 року, затверджена Міністерством Народної Освіти 18 січня 1894 року [7, 1603] доповнює і розвиває основи організації навчального процесу у цих закладах.

Зокрема, важливими виявилися положення інструкції щодо предмету нашого дослідження. А саме, в умовах одночасної роботи двох відділень в одному класі майже половина часу для кожного відділення відводилося на самостійні заняття учнів. У їх організації рекомендувалося дотримуватися правил інструкції 1894 року: кожна самостійна робота має тісний зв'язок із уроками вчителя; між самостійними роботами окремих груп слід дотримуватися суворої послідовності; робота повинна бути посиленою, а за обсягом відповідати кількості відведеного на її виконання часу; учні мають бути достатньо підготовленими, щоб виконати завдання без особливих труднощів і не потребувати додаткових пояснень вчителя.

У молодших відділеннях рекомендується давати завдання, які можна виконати без помилок, наприклад, списування з книги, письмо, вивчення віршів тощо. У старших відділеннях під час письмового викладу прочитаного і у письмових роботах варто дозволяти учням звірятися із книгою для

читання, щоб не робити помилок хоча б у таких словах, які зустрічаються у статті. Щоб письмові роботи сприяли успіхам у краснописі, необхідно вимагати їх старанного у каліграфічному відношенні виконання. Вказується, що виконання самостійних робіт у більшості випадків повинно перевірятися у класі, і тільки більш важливі письмові роботи ретельно виправляються вчителем вдома [7, 1598-1599].

Особливий інтерес для вивчення предмету дослідження викликала збірка “Учебные планы и программы, принятые в Киевском учительском институте”, за редакцією К. Щербини (К., 1913), котра містить навчальні програми всіх предметів, розроблених “у відповідності до циркуляру Міністерства народної освіти від 23 червня 1907 р. за № 16110” і допущених до впровадження Міністерством народної освіти (наказ № 25202 від 20 червня 1912р.). Важливо, що усі програми супроводжуються пояснювальною запискою та списком рекомендованої літератури (підручників, навчальних посібників та методичних розробок). Зокрема, у пояснювальній записці до програми “Педагогіка”, крім того, описується проходження педагогічної практики вихованцями інституту. Зазначимо, що окремі програми доповнюються списком орієнтовних тем письмових робіт (творів) (зокрема з педагогіки) та відповідно розподіляються за класами.

Для здійснення концептуально-порівняльного аналізу, змістовного зіставлення теоретичних підходів до визначення і обґрунтування змісту предмету дослідження виявилися цінними книги Д. Марголіна. Перша праця – це своєрідний довідник для абітурієнтів “Программы и правила для поступления в учительские институты, семинарии и школы и на педагогические курсы” (К., 1914) [6], укладений Д. Марголіним, у якому автор досить стисло інформує про учительські інститути, навчальні плани Київського учительського інституту, правила вступу до інститутів. Друга книга є також довідковою за змістом і розрахована на тогочасних абітурієнтів вищих навчальних закладів тощо.

Наведений аналіз нормативних документів різних типів загальноосвітніх навчальних закладів Російської імперії свідчить про те, що уряд прагнув внаормувати організацію навчального процесу в них. Найбільша увага приділялася проблемам змісту освіти, де особливо спостерігалася нестабільність освітньої політики при незмінній меті навчання (зміна переліку, кількості навчальних предметів, їх розподілу між класами і роками навчання, введення нових навчальних курсів і їх наступне скасування тощо). Внаормовувалася структура навчального року, а в окремих документах пропонувалися вимоги до організації режиму щоденної роботи, тобто елементи “теорії навчального плану”, обмеження свободи у діяльності вчителя з боку держави ставало негативним фактором, який стримував і розвиток шкільної справи в цілому, і процес формування дидактичної думки зокрема. У той же час невідповідність усталених дидактичних

норм потребам життя і прогресу створювало підґрунтя, яке стимулювало пошук виходу з даної суперечності.

Необхідно зазначити, що держава завжди опікувалася діяльністю вищої школи, вона прагнула нормувати всі аспекти діяльності, в тому числі і дидактичні проблеми. Вже у перших державних документах обумовлюються окремі питання організації навчання (структура навчального року, організація робочого дня, перелік навчальних предметів. Однак, на відміну від змісту наглядової діяльності у Російській імперії, у Галичині і Буковині урядові документи були більш демократичними, а їх нормативна функція сходилася лише до організаційних питань. Вони офіційно надавали свободу у виборі методів навчання, орієнтуючи викладача перш за все на активну і свідому діяльність самих студентів у навчанні. Більш поміркована і цілеспрямована політика щодо нормування питань організації процесу навчання проводилася у західноукраїнських землях. До 1868 року “відносини шкільні” у народній школі Галичини знаходилися у віданні Консисторії і нормувалися постановами митрополита [2].

Зокрема, основний закон від 21 грудня 1867 року та віросповідні закони створили законодавчі передумови організації народної освіти у Галичині. Це дало можливість 14 травня 1869 року прийнято закон про шкільництво в Австрії [1, 492-511]. Всі повноваження щодо освітньої справи були передані шкільній краєвій раді. Зокрема, у 1891 році Рада вирішила переглянути навчальні плани, які були надруковані наприкінці цього року, а у вересні 1892 року подані на затвердження міністерству. Інструкція разом з навчальними планами почала діяти з вересня 1893 року, згідно розпорядження краєвої Ради від 7.03.1893 року (ч. 1.741). Зазначимо, що якщо зміст навчання в галицьких навчальних закладах суворо унормовувався наведеними державними документами, то проблеми організації процесу навчання розв’язувалися на демократичних засадах. Зокрема, згідно “Шкільному і науковому порядку” від 29 вересня 1905 року (§8) не рекомендується певного методу навчання, але вказується, що “всю науку треба так уладнати, аби до мети науки дійшли всі нормально розвинені діти”.

Важливо, що перехід до індустріального суспільства у країнах “другого ешелону” капіталістичної модернізації характеризувався суттєвим зростанням ролі освіти. Необхідно підкреслити, що досвід реформ другої половини XIX ст. та дискусій у суспільстві початку XX ст. щодо шляхів подальшого розвитку вищої освіти, пошуку більш ефективних форм організації та управління самостійною роботою студентів не втратили свого значення і сьогодні.

Виходячи з того, що джерельна, джерелознавча та документознавча база наукового дослідження є досить об’ємною, репрезентативною, тому класифікується нами відповідно до наукового підходу Д.І. Раскіна [9] за походженням та інформаційним наповнення наступним чином:

– статистичні історико-педагогічні джерела (матеріали загальнодержавної та внутрішньоуніверситетської освітньої статистики) – звіти на-

вчальних закладів, попечителів навчальних округів, міністрів народної освіти, генерал-губернаторів;

– актові історико-педагогічні джерела: законодавчого спрямування – (статути, положення, маніфести, укази імператора, розпорядження міністра народної освіти, попечителя навчального округу), громадянського спрямування (метрики, патенти на чин, накази про призначення/звільнення), освітньо-наукового спрямування (дипломи, атестати та інші свідоцтва про закінчення навчальних закладів, присудження наукових ступенів);

– дидактичні історико-педагогічні джерела – навчальні плани університетів, протоколи, конспекти, твори студентів та ін.;

– розповідні історико-педагогічні джерела: особисті (щоденники, листи, мемуари), публіцистичні (виступи, промови);

– наукові історико-педагогічні джерела – праці з історії університетської освіти (Львівського, Київського, Харківського, Одеського, Ніжинського університетів тощо).

Висновки. Отже, період II половини ХІХст. задав інтенсивний і результативний поштовх відносно реформаторських процесів і перетворень в освітній сфері, зокрема, зародження нормативно-правових механізмів освітньої діяльності у питаннях вищої освіти. Необхідно також відзначити, що нормативно-законодавчі, статистично-довідникові видання відображають загальний процес становлення і розвитку вищої освіти досліджуваного періоду (учительських інститутів, семінарій, педагогічних курсів тощо) другої половини ХІХ – початку ХХ ст. та носять особливий регіональний характер на Лівобережній та Правобережній Україні. Таким чином, вони дозволяють отримати загальну інформацію та простежити як генезу вітчизняної вищої освіти в цілому, так і своєрідність розвитку теорії та практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти досліджуваного періоду зокрема.

Аналіз нормативно-правової бази та довідково-статистичних видань із досліджуваної проблеми засвідчив про необхідність подальшого розгортання нашого науково-дослідницького поля, ретроспективного аналізу досліджуваної проблеми та вивчення досягнень вітчизняної педагогічної думки щодо проблеми розвитку теорії та практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих навчальних закладах України зазначеного періоду.

Список використаних джерел

1. Вѣстникъ законовъ и распоряженій краєвихъ для Королевства Галиции и Володимирии разомъ с Великимъ княжествомъ Краковскимъ. – Львов, 1869.-689с.

2. Вихрущ В.О. Розвиток теоретико-концептуальних основ вітчизняної дидактики (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / В.О.Вихрущ ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2001. – 494арк. – Бібліогр.: арк. 430-470. – 471-492 – додатки.

3. Высшие начальныя училища : сборникъ законовъ, распоряжений, статистическихъ и пр. о городскихъ и высшихъ начальныхъ училищахъ / сост. А. Меленевскій. – СПб., 1914. – 268 с.

4. Дем'яненко Н.М. Ретроспектива педагогічної освіти в Україні (XIX – початок XX ст.): [монографія] / Н.М. Дем'яненко, І.П. Важинський. – М.: МПА, 2002. – 240 с.
  5. Кравченко І.М. Історичний досвід організації педагогічної освіти в Україні (др. пол. XIX – поч. XX ст.) у контексті сучасного реформування / І.М.Кравченко // Вища освіта України. – 2006. – Дод. 3, т. 2. – С. 193 – 198.
  6. Марголин Д. Программы и правила для поступления в учительские институты, семинарии и школы и на педагогические курсы / сост. Д. Марголин. – К.: Кн.-во И.И.Самоненко, 1914. – 84 с.
  7. Настольная книга по народному образованию / сост. Г.Фальборком, В.Чарнолусским. – Т.3. Низшие учебные заведения всех ведомств и разрядов. – СПб.: тип. Б.М. Вольфа, 1904. – С. 1593-1605.
  8. Об отпуске денег на содержание открытых в Киеве педагогических курсов и попечительского Совета, 28 июня 1860 г. – 28 августа 1864 г. – ЦДІА України, ф. 707, оп. 87, спр. 4346, арк. 1-277.
  9. Раскин Д. И. Классификация историко-педагогических источников / Д.И. Раскин // Историографические и методологические проблемы изучения отечественной школы и педагогики: сб. науч. тр. – М.: Изд. АПН СССР, 1989. – С. 85 – 98.
  10. Сборник мнений и замечаний о проекте городских училищ и учительских институтов. – СПб., 1870. – 742 с.
  11. Студитский Ф. Свод замечаний на проект устава общеобразовательных учебных заведений об устройстве учительских институтов / Ф. Студитский. – СПб., 1863. – 148 с.
  12. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлинська. – К.: АПН, 2003. – 68 с.
- Стаття надійшла до редакції 29.05.2010р.

УДК 37.018.2

Т.О. Дороніна
докторантка,
Інститут вищої
освіти АПН України

ВРАХУВАННЯ СТАТЕВОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ: СТАТЕВЕ ТА ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI ст.)

У статті розглянуто головні підходи до визначення сутності статевого виховання/освіти, що сформовані у педагогіці на початок XXI ст. На основі представлених концепцій обґрунтовано положення про концептуальну відмінність статевого виховання/освіти та виховання/освіти гендерної.

Ключові слова: статево виховання, гендерне виховання, навчально-виховний процес.

В статье рассмотрены основные подходы к определению сущности полового образования/воспитания, оформившиеся в педагогике к началу XXI века. На основе представленных тенденций обосновывается положение о концептуальном отличии теории полового воспитания/образования от воспитания/образования гендерного.

Ключевые слова: половое воспитание, гендерное воспитание, учебно - воспитательный процесс.

The basic approaches to define the essence of the sexual education issued in pedagogics by the beginning of the XXI century are considered in the article. On the basis of the presented tendencies the position about conceptual difference between the theory of sexual and gender education is proved.

Keywords: sexual education, gender education, educational process.

Постановка проблеми. Гендерна зорієнтованість сучасного суспільного розвитку України обумовлює імплементацію концепції гендерної рів-